

ΤΟ ΕΛΛΗΝΟ-ΑΓΓΛΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΟΥ Δ.Ι. ΓΕΩΡΓΑΚΑ

I.N. KAZAZHS

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης/Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας

Αγαπητοί συνάδελφοι, κύριοι σύνεδροι. Αποφάσισα τελικά να μιλήσω ελληνικά και θα ξεκινήσω με δυο λόγια για το αρχείο Γεωργακά.

1. ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΓΕΩΡΓΑΚΑ

Το ιστορικό της συγκρότησης του Αρχείου δεν είναι άγνωστο, αλλά θα συγχωρεθεί στον ομιλούντα, παλαιό μαθητή του Καθηγητή Γεωργακά, να θυμίσει τα διδακτικότερα σημεία του. Από τους λαμπρότερους μαθητές του Γ. Χατζιδάκι, ο Δημήτριος Γεωργακάς (1908-1990), μετά από ανώτερες σπουδές στη Γερμανία κυρίως με τον E. Schwyzer και δεκατρία χρόνια ευδόκιμης θητείας στη σύνταξη του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας, ήταν ήδη διακεκριμένος καθηγητής στην Αμερική, όταν ανέλαβε, το 1961, με απευθείας ανάθεση από το Αμερικανικό Υπουργείο Παιδείας, να εκπονήσει ένα επιτραπέζιο ελληνο-αγγλικό λεξικό. Παραμερίζοντας το δικό του προσωπικό ερευνητικό πρόγραμμα για την ελληνική γλώσσα από την ελληνιστική κοινή ως τα νεοελληνικά ιδιώματα, ζήτησε άδεια άνευ αποδοχών από το Πανεπιστήμιό του και καταπιάστηκε με την επιλεκτική αποδελτίωση βασικών κεμένων της σύγχρονης ελληνικής λογοτεχνίας.

Με δώδεκα δακτυλογράφους να πληκτρολογούν ακατάπαυστα στα γραφεία της Φιλοθέης, παραχώρηση ενός νέου τότε πολιτευτή στην Ελλάδα που άκουγε στο όνομα Ανδρέας Παπανδρέου, μέσα σε εικοσιεπτά μήνες ο Γεωργακάς είχε καταρτίσει την πρώτη, τη μικρή του συλλογή γλωσσικού υλικού από τις πηγές της νεοελληνικής γραμματείας. Μετά διακόπτεται η χρηματοδότηση και ακολουθεί η επιστροφή στην Αμερική. Ήταν τότε που, όπως γράφει ο Γεωργακάς σε αυτοβιογραφικό σημείωμά του το '76:

Χωρίς δισταγμούς αλλά με πείσμα αποφάσισα να συνεχίσω την εργασία και να τη διαμορφώσω πάνω σε δικό μου, μεγάλης κλίμακας σχέδιο, σύμφωνα με επιστημονικά κριτήρια και αυστηρές προδιαγραφές. Πώς ήταν δυνατό, άλλωστε, να εκπονηθεί επίτομο λεξικό, έστω και για τις πρόχειρες ανάγκες της επικοινωνίας, χωρίς να έχει προηγηθεί το αναλυτικό λεξικό μιας γλώσσας, η οποία, επιπλέον, διατελούσε ακόμη υπό καθεστώς διγλωσσίας, για να μην πούμε και παρανομίας;

Να προσεχθεί, προσθέτουμε εμείς, ότι θα ήταν περίπου αδύνατο να διαμορφωθεί τόσο έγκαιρα και προφητικά, από το 1960, το ευρύ αλλά συνεπές πρόγραμμα

αποδελτίωσης κειμένων της καλλιεργημένης νεοελληνικής κοινής, το οποίο ευθύς εξαρχής και με τόσο φανατισμό υιοθέτησε και ακολούθησε ο Γεωργακάς, αν απουσίαζαν δύο προϋποθέσεις: πρώτον η σταθερή πίστη του στην αφομοιωτική δύναμη μιας δημοτικής με πολύ ανθεκτικά αλλά και αρκετά ελαστικά τοιχώματα και δεύτερον η ιδεολογικά απροκατάληπτη πεποίθησή του ότι η υπέρβαση της διγλωσσίας επερχόταν ήδη με ρυθμούς ραγδαίους και, πάντως, συντομότερα απ' όσο εκτιμούσαν τότε οι περισσότεροι. Ζώντας μακριά από μια χώρα, της οποίας τον γλωσσικό κομματισμό εγνώριζε πολύ καλά, αισιοδοξούσε ότι, παρά τις πρόσκαιρες και τεχνητές εντάσεις, η δημοτική θα συγκαταλεγόταν, τελικά, στους μεγάλους κερδισμένους από την ανανέωση του πολιτικού και πολιτιστικού σκηνικού, την οποία υποσχόταν η αρχόμενη δεκαετία του '60, και δεν νομίζω ότι διαψεύστηκε. Μέσα σε μια δεκαετία, με τη βοήθεια και της, πρόσφατης τότε, εφεύρεσης της φωτοτυπίας, καταρτίστηκε στο μεγάλο μέρος της, η δεύτερη, η μεγάλη συλλογή χωρίων της γραμματείας μας. Στα τέλη της δεκαετίας αυτής, άρχισε η σύνταξη του λεξικού στο Λεξικογραφικό Κέντρο της North Dakota, με ένα μικρό επιτελείο, σκληρά εργαζόμενο (έζησα εκείνη την ατμόσφαιρα για 11 μήνες και της οφείλω πολλά) και με πόρους προερχόμενους από τον μεγαλύτερο ομοσπονδιακό χορηγικό οργανισμό της Αμερικής, από το National Endowment for the Humanities, νεοσύστατο τότε ίδρυμα. Η χρηματοδότηση που, με διακοπές, διήρκεσε ως το 1987, ανήλθε συνολικά στα 300.000.000 δραχμές (880.400 ευρώ), σε παλαιές τιμές. Εκτιμώ, όμως, ότι ούτε ο μόχθος αυτός θα ήταν δυνατό να επαναληφθεί, ούτε το αποτέλεσμα θα ήταν το ίδιο, παρά τις επαγγελίες των νέων τεχνολογιών, οι οποίες, αν και διευκολύνουν, βέβαια, τη μαζική σάρωση και των μακροτέρων κειμένων, συνάγουν όμως τα πάντα αδιάκριτα και μηχανικά.

Σήμερα το Αρχείο αυτό, αποτελούμενο, μετά τις αλεπάλληλες συμπληρώσεις του, από 2,5 εκατομμύρια καταμετροημένα δελτία, συνιστά το μεγαλύτερο γνωστό corpus της ελληνικής, με αυτή τη μορφή και σύνθεση. Το κυριότερο, όμως, δεν είναι ο όγκος, αλλά η αντιπροσωπευτικότητά του και η προεπεξεργασία, στην οποία έχει τούτο υποβληθεί. Πατί περιλαμβάνει υλικό από γραμματειακές πηγές δύο αιώνων (των δύο τελευταίων αιώνων), με ιδιαίτερη έμφαση στις τελευταίες δεκαετίες του φθίνοντος, και αποτυπώνει τη μεγάλη ποικιλία των πεδίων και των χρήσεων της γλώσσας και τα διαφορετικά της επίπεδα. Έχει ταξινομηθεί, έχει ομοιογενοποιηθεί και πλήρως λημματογραφηθεί και «ενσωματώνει» δύο συσυστατικά έτοιμα λεξικά, ένα ορθογραφικό και ένα ετυμολογικό. Να σημειωθεί ότι η νέα ελληνική, σήμερα, δεν διαθέτει ετυμολογικά και ορθογραφικά λεξικά, συνταγμένα με βάση την αποδελτίωση κειμένων. Το Αρχείο συνοδεύεται από βιβλιοθήκη εργασίας επτά χιλιάδων τόμων, λογοτεχνικού, γλωσσολογικού και άλλου περιεχομένου. Δεν θα επεκταθώ σε άλλες λεπτομέρειες. Δεν θα αντισταθώ όμως στον πειρασμό να προσθέσω ότι με δωρεά της Βαρβάρας Γεωργακά, χήρας και στενής συνεργάτιδας του καθηγητή, τον Νοέμβριο του 1996, το πολύτιμο αυ-

τό Αρχείο και η βιβλιοθήκη έφτασαν στη Θεσσαλονίκη και στεγάστηκαν στο κομψό και μοντέρνο κτίριο του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, κτίριο το οποίο διέθεσε με έγκαιρη και σπάνια γενναιοδωρία ο Δήμαρχος Καλαμαριάς και το δημοτικό συμβούλιο. Όταν έξι μήνες αργότερα, τον Απρίλιο του 1997, πλημμύρες ασυνήθιστης σφοδρότητας κάλυψαν το 75% της πόλης του Grand Forks, τα νερά, καταστρέφοντας συν τοις άλλοις τους αποθηκευτικούς χώρους και τα ιατρικά εργαστήρια του Πανεπιστημίου της Βόρειας Ντακότας, έφτασαν και στα υπόγεια όπου αποθηκευόταν για χρόνια το Αρχείο Γεωργακά· αυτό όμως δεν βρισκόταν πλέον εκεί. Ύστερα από παραμονή τριάντα ετών στο φιλόξενο εκείνο πανεπιστήμιο είχε προλάβει να παλιννοστήσει.

2. ΤΟ ΛΕΞΙΚΟ ΓΕΩΡΓΑΚΑ

Θα περιοριστώ σε τέσσερις παρατηρήσεις:

1. Ο Γεωργακάς με το επιτελείο του πρόλαβε να συντάξει μόνον το στοιχείο «Α» από το Ελληνο-αγγλικό Λεξικό, ίσο προς το ένα έκτο περίπου του όλου έργου. Άφησε πίσω του ένα δακτυλόγραφο κείμενο των επτά χιλιάδων σελίδων, το οποίο αποφάσισαν, χωρίς χρονοτριβή, ο Πρόεδρος και τα μέλη του Δ.Σ. του Κέντρου να το εκδώσουν σε σχήμα μεγάλο. Η δαπάνη, που αποδείχτηκε σημαντική, θα καλυπτόταν από τους πόρους του Υπουργείου Παιδείας, με συμπληρωματική ενίσχυση από το Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού και από τον Υπουργό Πολιτισμού, τον μόνο από όλους τους Έλληνες που διαθέτει το προνόμιο, μήνας μπαίνει μήνας βγαίνει, χωρίς να τζογάρει, να κερδίζει στο Λόττο και μαζί του και ο πολιτισμός μας. Ήδη το έργο τυπώνεται στη Νέα Υόρκη από τον Άρη Καρατζά, εκδότη με πείρα σε δίγλωσσες εκδόσεις υψηλής ποιότητας και ειδικών απαιτήσεων. Και το ακόμη σημαντικότερο: το στοιχειοθετούμενο τμήμα διαμορφώνεται ταυτόχρονα σε βάση δεδομένων, και το σύνολο θα είναι προσβάσιμο μέσα από το Διαδίκτυο.

2. Από προδημοσίευση τμημάτων του Ελληνο-αγγλικού Λεξικού στα περιοδικά *Orbis* και *Μαντατοφόρος* και από την ευρύτατη κυκλοφόρηση του συντεταγμένου τμήματος του έργου σε δακτυλόγραφη μορφή μεταξύ των ειδικών, είναι από καιρό γνωστή πράγματι η ασυνήθιστα υψηλή ποιότητα του λεξικού αυτού. Λίγα θα πω, όσην ώρα παρατηρείτε στις οθόνες τη διαφάνεια. Κάθε άρθρο περιλαμβάνει τρία τμήματα: Πλήρες τυπολογικό τμήμα, αναλυτικό σημασιολογικό τμήμα και συνοπτικό ετυμολογικό-ιστορικό τμήμα. Στο τυπολογικό τμήμα συμπληρώνεται στο ΚΕΓ μόνο η φωνητική απόδοση των λημμάτων κατά το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο (έργο που ανέλαβε η συνεργάτις του Κέντρου δρ. Ρούλα Τσοκαλίδου). Στο αναλυτικό σημασιολογικό τμήμα δίνονται μόνο οι διαπιστωμένες μέσα από τα ίδια κείμενα σημασίες, αποκλεισμένων των γνωστών «ετυμολογικών» ταυτολογικών ερμηνευμάτων του τύπου ‘*φαινόμενο* = αυτό που φαίνεται’, κ.τ.ό. Διακρίνονται σχολαστικά χρήσεις και επίπεδα λόγου και όλα αυτά πάντα τεκμηριώνονται με παράθεση αυθεντικών χωρίων από το

Corpus των κειμένων – ίσως κάποτε και περισσότερων χωρίων, θα πουν μερικοί, απ' όσα θα χρειαζόνταν. Στο ιστορικό-ετυμολογικό τμήμα, αφενός ακτινοσκοπείται η κατασκευή και της κοινότερης λέξης, αλλά, επιπλέον, ανιχνεύεται η ιστορία της μέσα στις παλαιότερες φάσεις της ίδιας της γλώσσας ή των γειτονικών της λαών, εφόσον πρόκειται για δάνεια. Όσο για τους νεολογισμούς, τον λεγόμενο δανεισμό, από άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, λέξεων με ελληνικά συστατικά ή απλώς με ελληνικό έτυμο, καταγράφονται και αυτές για πρώτη φορά στην πραγματική τους έκταση και χρονολογούνται, όταν είναι δυνατό, με τόσο ακριβή τρόπο, ώστε να μην μπορεί να εμφιλοχωρήσει καμία από τις ενδημικές εσχάτως στον τόπο μας πλάνες και παρερμηνείες για τη γλώσσα μας.

3. Τα χαρακτηριστικά του Λεξικού, δια των οποίων θεμελιώνεται ο ισχυρισμός ότι τούτο προορίζεται να χρησιμεύσει ως *standard international reference dictionary* για τη νέα ελληνική γλώσσα, στην πραγματικότητα δεν διαφέρουν από ό,τι αναμένουμε από ένα εθνικό λεξικό, πλην της γλώσσας των ερμηνευμάτων που είπαμε. Τα απαριθμώ: μεγάλη κλίμακα, τεκμηρίωση με υλικό αντλημένο όχι αυθαίρετα αλλά από ένα corpus κειμένων, συνδυασμός στο ίδιο λεξικό αναλυτικής πραγμάτευσης της γλωσσικής συγχρονίας με συνοπτική παρουσίαση της διαχρονίας. Επειδή ο Γεωργακάς υπήρξε, προπάντων, δεινός ετυμολόγος με αξιόλογο και πλούσιο σχετικό έργο στο ενεργητικό του (Καζάζης 1991), δεν εκπλήσσει που το ετυμολογικό του μέρος στο λεξικό αντιπροσωπεύει και σήμερα, παρά τη συνοπτικότητά του, αυτό που λέμε *state of the art*. Η χρήση, τέλος, της αγγλικής ως γλώσσας των ερμηνευμάτων αυξάνει την εμβέλεια του λεξικού και διευκολύνει την εκμάθηση και διάδοση της ελληνικής οπουδήποτε εμφανίζεται ζήτηση της.

4. Μέσα στους μακροπρόθεσμους σχεδιασμούς ενός ιδρύματος σαν το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας με οράματα τα οποία απέδειξε ότι ξέρει και να συλλαμβάνει και να πραγματοποιεί, ανήκουν, ασφαλώς, η ψηφιοποίηση του Αρχείου Γεωργακά σε δομημένη Βάση Δεδομένων, για την ευρύτερη δυνατή αξιοποίησή του για εκπαιδευτικούς και ερευνητικούς σκοπούς –και σήμερα έμαθα πολλά γι' αυτήν από τους συναδέλφους– η συμπλήρωσή του και με άλλα κείμενα (με ένα, μικρό έστω, corpus ακέραων κειμένων), αλλά προπάντων η ολοκλήρωση της σύνταξης του μεγάλου λεξικού με τη σύμπραξη, ει δυνατόν, Ελλήνων και ξένων ειδικών.

Κλείνω με την έκφραση της ελπίδας ότι η σημερινή Ημερίδα θα προωθήσει και αυτές τις συνεργασίες μεταξύ των λεξικογράφων της ελληνικής γλώσσας.

Σας ευχαριστώ.

Βιβλιογραφικές αναφορές

KAZAZHS, I.N. 1991. Δημήτριος Ι. Γεωργακάς (1908-1990). Στο *Λεξικογραφικόν Δελτίον* της Ακαδημίας Αθηνών, τόμ. ΙΖ, 211-225.